

ХО'JANAZAR HUVAYDONING "ROHATI DIL" ASARIDA OXIRATNING TA'RIFI

Jizzax davlat pedagogika
universiteti Filologiya fanlari
pedagogika oliy maktabi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi Egamberdiyeva Dilnura

Annatatsiya: Ushbu maqolada Xo'janazar Huvaydoning "Rohati dil" asaridagi oxirat, qiyomat, savol-javob kabi tushunchalar, xususan, "Qiyomatnomaa" deb atalgan bobidagi she'riy misralaar tahlili beriladi. Asarni tasavvufiy jihatdan o'z davrining ham hozirgi davrning ham eng namunali asarlari qatoriga kiritish mumkin.

Kirish so'zlar: qiyomat, azob-uqubat, so'roq vaqti, "Qari xotin" obrazi, diniy bilimlar, publitsistik ruh

Huvaydo (taxallusi; asl nomi Xo'janazar G'oyibnazar o'g'li) (1704 — O'sh shahri — 1780/81, Farg'ona viloyati Chimyon qishlog'i) — shoir, tasavvuf she'riyatining yirik vakili. Qo'qon madrasalarida o'qigan. Qishlog'ida maktab ochib, uzoq vaqt maktabdorlik qilgan, kosiblik bilan ham shug'ullangan. Otasi G'oyibnazar so'fi Qashqardagi Ofoqxo'ja eshonning muridlaridan bo'lgan, Chimyonda masjid va xonaqolar qurdirib, eshonlik qilgan. Huvaydo mumtoz adabiyotimizdagi didaktik nasrchilik hamda epik dostonchilik an'alarini davom ettirib, diniy-irfoniy manzumasini qalbni barcha g'ubor, nuqsonlardan poklovchi "Rohati dil" deb atadi. Asarni turkiy (eski o'zbek) tilda, she'riyatning masnaviy janrida yaratdi. Huvaydoning "Rohati dil" dostoni pandnoma turining go'zal namunasi hisoblanib, unda ochko'zlik, tamagirlik, vafo, boqiylik, foniylik, yaxshilikning foydasi, yomonlikning zarari,

go‘zallik va mehnatsevarlik, moddiy va ma‘naviy poklik kabi xilma-xil axloqiy mavzulardagi ibratli hikoyalar keltirilgan. Dostonning “Nurnoma” bobida olamning yaratilishi, Muhammad payg‘ambar ikki olamning rahmati, mo‘minlar sarvari ekanligini; “Qiyomatnoma” deb atalgan bobida maxsharning olti qiyofasini; “Do‘zaxning sifatlari” bobida Jabroyil

do‘zaxning ta‘rifini Rasulullohga bayon etadi. [2]

Biz tadqiq etadigan mavzu “Rohati dil” asaridagi qiyomat, oxirat, qabr azoblari kabi voqelarni qamrab oladi. Quyida har bir bo‘limlarga to‘xtalib o‘tamiz. She‘rda qiyomat kuni, insonning bu dunyodagi amallari va yaxshilik-yomonlik oqibatlari haqida chuqur falsafiy fikrlar bayon etilgan. Asarda insonlarni hushyorlikka, ezgulikka va to‘g‘ri yo‘l tanlashga chaqiruvchi kuchli ma‘naviy ruh seziladi. Shoir qiyomat manzaralarini tasvirlash orqali odamlarni bu foni dunyoga haddan tashqari berilib ketmaslikka undaydi. She‘rda dunyo “murdor” deb ta‘riflanadi. Bu bilan muallif inson umrining o‘tkinchi ekanini, boylik va mansab abadiy emasligini eslatadi. Odamlar qiyomat kunida qilgan ishlari uchun javob berishini ta‘kidlaydi. Ayniqsa, yomon insonlarga ergashish, nopok yo‘lda yurish insonni halokatga olib borishi haqida ogohlantiriladi. Shoir “yomon bilan do‘stlashma” degan g‘oyani ilgari surib, yaxshi insonlar davrasida bo‘lish insonni komillikka yetaklashini aytadi. Asarda diniy va axloqiy qarashlar uyg‘unlashgan. Muallif inson qalbini pok saqlash, mehr-oqibatli bo‘lish va boshqalarga ozor bermaslik kerakligini uqtiradi. Chunki har bir amalning mukofoti yoki jazosi bor. Shoirning fikricha, inson bu dunyoda qanday yashasa, oxirtda ham shunga yarasha natija ko‘radi. She‘rning publitsistik ruhi shundaki, unda jamiyatga murojaat, xalqni ogohlantirish va tarbiyalash maqsadi kuchli seziladi. Muallif oddiy nasihat bilan cheklanmay, ta‘sirchan obrazlar orqali insonlarni o‘z hayoti haqida chuqur o‘ylashga majbur qiladi. Shu sababli asar bugungi kunda ham ma‘naviy tarbiya va axloqiy qadriyatlarni targ‘ib etishda muhim ahamiyatga ega.

Rivoyat ayladi bu so‘zni Abbos,

Bayon aylay eshitgil ayho-n-nos.

Dedilar bo'lsa emish rūzi qiyomat,
Xaloyiqqa tushar hasratli soat.
Qari xotun bo'lub dunyoni murdor,
Ko'rungay dedilar sultoni abror.
Tishi suyak, labidin tashqa turg'an,
Quy boshiki ilgari bukulg'an.

Ko'zi chuqur chuqur mug'ning g'urtak,
Bo'yni bo'lg'ay aning eski so'ridek.
Ko'rub qo'rqg'ay xaloyiq turfa badro'y,
Etar bo'ynin o'yin ham to ba zonu.
Nido kelgay xaloyiqqa o'shal hol,
“Tanirmusiz bu xotunni nechuk zol?”
Xaloyiqlar degaylar: “Ey Xudoye,
Erursan olamu-s-sir va-l xufoye.
Emasmu oshiqingiz ushbu ojiz,
Bu xotun qildikim sizlarni nochiz.
Tanumasang bu shul dunyoi murdor,
Muni deb bo'ldungiz barcha dilozor.
Qiyomatni keturmay xotiringa,
Jafov javr qilding bir-biringa.

Umumiy bandlar tahlili

Shoir qiyomat kunining dahshatli manzaralarini tasvirlaydi. Insonlar oldida ilgari hech ko‘rilmagan holatlar namoyon bo‘lishi, odamlarning qo‘rquv va hayrat ichida qolishi ifodalanadi. “Qari xotun” obrazi orqali dunyoning qarib, zavol topgan holati ramziy ma’noda berilgan. Bu obraz aslida insoniyat yashab turgan foniyl dunyoning o‘tkinchi ekanini anglatadi. Shoir tashqi ko‘rinishdagi xunuklikni tasvirlash orqali insonlarni gunoh va manmanlik oqibatidan ogohlantiradi. Publitsistik ruh aynan mana shu ogohlantirishda namoyon bo‘ladi: muallif o‘quvchini “dunyo go‘zalligiga aldanma” degan fikrga yetaklaydi.

5-band tahlili. Bu kufletda xaloyiqning qo‘rquv va hayrat bilan qilgan murojaati tasvirlangan. Odamlar: “Bu qanday dahshatli zot?” deya hayron bo‘ladilar. Shoir inson ruhiyatidagi vahimani juda ta’sirli ifodalaydi. Bu yerda qiyomatning inson uchun kutilmagan sinov ekani ochib beriladi. Kufletning asosiy g‘oyasi — inson o‘z amaliga javobgar bo‘lishidir. Muallif xalq tilidan gapirib, jamiyatga axloqiy saboq beradi. Publitsistik uslubning muhim belgisi bo‘lgan ommaga murojaat qilish, ogohlantirish va tarbiyaviy ruh kuchli seziladi.

6-band tahlili Shoir bu o‘rinda dunyoni “murdor” deb ataydi. Bu juda keskin va ta’sirchan o‘xshatishdir. Dunyo ne’matlariga haddan tashqari berilish insonni haqiqatdan uzoqlashtirishi ta’kidlanadi. Insonlar qiyomatni unutib, bir-biriga zulm qilayotgani tanqid qilinadi. Shoir odamlarni hushyorlikka chaqirib, bu dunyo vaqtinchalik ekanini eslatadi. Kufletdagi tanqidiy ruh publitsistik uslubning asosiy belgilaridan biridir. Muallif jamiyatdagi ma’naviy muammolarni ochib beradi va insonlarni to‘g‘ri yo‘lga chorlaydi.

7-band tahlili. Bu kufletda yaxshi va yomon insonlarning oqibati solishtiriladi. Shoir yomon kishilar bilan yaqin bo‘lish insonni ham halokatga olib borishini ta’kidlaydi. “Yomon bilan o‘tirma” mazmunidagi fikr orqali insonning atrof-muhiti uning taqdiriga ta’sir qilishini ko‘rsatadi. Aksincha, yaxshi insonlar bilan birga bo‘lish odamni ezgulikka yetaklaydi. Bu kuflet bugungi jamiyat uchun ham dolzarb: inson kim bilan do‘stlashsa, asta-sekin o‘sha muhitning ta’siriga tushadi. Shoir shu orqali

yoshlarni to'g'ri davra tanlashga, ma'naviyatli inson bo'lishga chaqiradi. Publitsistik ruh esa nasihat va hayotiy xulosalarda yaqqol ko'rinadi.

Xulosa qilib aytganda, Xo'janazar Huvaydoning ushbu asari ilk diniy bilimlarni o'rganish, uni hayotga tadbiq etish uchun qo'llanma bo'la oladi. Har bir bobni o'rganib chiqish, ayniqsa, diniy-tasavvufiy mazmundagi kitoblar bilan qiyosiy-chog'ishtirma uslubida tahlil qilish biz talabalar uchun eng foydali jarayon bo'ladi

Foydalanilgan manbalar

1. Xo'janazar Huvaydo – Vikipediya
<https://share.google/nAXHgDMH4FuoPEKwX>
2. Xo'janazar Huvaydo (1704-1780/81). Ziyouz.com.
3. Хувайдо, Хўжаназар Роҳати дил: (Достон) [Кириш сўзи Саидбек Ҳасанники; муҳаррир М. Умарзода]. Т.: А. Қодирий номидаги халқ мероси нашр.1994, 120 б.
4. HUVAYDONING "ROHATI DIL" DOSTONI TARKIBI. Eshkuziyeva Hilola G'ulom qizi.2023-yil